

بررسی رابطه رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات غیرنفتی (مطالعه موردی استان خراسان جنوبی)

نظر دهمرده^۱

الهه آهنی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۲۲

چکیده

افزایش رشد اقتصادی و توسعه صادرات غیرنفتی از یک سو به عنوان اهداف اساسی در برنامه های توسعه اقتصادی کشور و معضل بیکاری و انتظارات اشتغالزایی بخش های اقتصادی باعث شده است که در تدوین سیاست های اقتصادی توجه همزمان به هر سه متغیر حساس و مهم فوق و روابط آنها از اهمیت بالایی برخوردار باشد. سه متغیر کلان رشد اقتصادی، اشتغال و تجارت بخشی از مباحث مهم اقتصاد کلان و سیاست ها و برنامه ریزی های اقتصادی کشورها محسوب می شوند. در این میان بحث اشتغال عمدتاً به دلیل تبعات اجتماعی خاص به عنوان یکی از شاخص های اساسی ارزیابی اقتصاد قلمداد می شود. برای این منظور در مطالعه حاضر با استفاده از آمار سری زمانی فصلی سال های ۱۳۹۴-۱۳۸۴ و با کمک روش های اقتصادسنجی به بررسی عوامل موثر بر رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات غیرنفتی استان خراسان جنوبی پرداخته ایم. به طور کلی نتایج این مطالعه نشان می دهد که ارتباط مثبت و معنی داری بین اشتغال و صادرات غیرنفتی و رشد اقتصادی وجود دارد. همچنین تاثیرپذیری رشد اقتصادی از اشتغال، سرمایه و تاثیرپذیری اشتغال از سرمایه و صادرات غیرنفتی وجود دارد.

طبقه بندی JEL : F43 ، E27.

واژه های کلیدی: اشتغال، رشد اقتصادی، صادرات غیرنفتی، خراسان جنوبی.

۱. استاد گروه علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه سیستان و بلوچستان، آدرس ایمیل: Nazar@hamoon.usb.ac.ir
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصادکشاورزی دانشگاه سیستان و بلوچستان، آدرس ایمیل: Ahani.elahe@gmail.com

مقدمه

خراسان جنوبی با ۴۶۵ کیلومتر مرز مشترک با افغانستان از ظرفیت بالایی برای رونق تجارت خارجی با این کشور، پاکستان و آسیای میانه برخوردار است و صادرات مرزی باید به عنوان یکی از اهرم‌های مهم اقتصادی برای ایجاد اشتغال و توسعه روابط تجاری بیشتر مورد توجه واقع شود. یکی از مهمترین مزیت‌های تجاری استان نسبت به سایر استان‌های همجوار ویژگی خاص ژئوپلیتیکی و بیشترین مرز مشترک با کشور افغانستان و نیز وجود چهار بازارچه مرزی فعال و همچنین قرار گرفتن این استان در کریدر شمال- جنوب و شرق به غرب کشور می‌باشد. بازارچه‌های مرزی به عنوان یکی از اهرم‌های مهم در ایجاد اشتغال و توسعه روابط تجاری با کشورهای همجوار در سال‌های گذشته پیوسته تاثیر قابل توجهی در فعالیتهای اقتصادی کشور داشته است. اگر چه کارکرد آنها توأم با برخی نارسایی‌ها است، اما این بازارچه‌ها به نوعی مصداق و تبلور حضور مستقیم مردم در امور اقتصادی منطقه هستند و تاکنون توانسته‌اند در تحقق اهداف اقتصادی کشور همچون توسعه تجارت غیرنفتی گام‌های مؤثری را بردارند و هم در ایجاد فرصت‌های شغلی در شرایطی که مشکل بیکاری از جمله دغدغه‌های بزرگ دولت است، نقش مهمی را ایفا کنند.

در حال حاضر به دلیل بالابودن میزان بیکاری در مناطق شهری و روستایی و مهاجرت بخش عمده‌ای از بیکاران در مناطق شهری و روستایی و مهاجرت بخش عمده‌ای از بیکاران روستایی به سمت مناطق شهری معضلی بزرگ برای جامعه و دولت تبدیل شده است. برای این منظور دولتمردان و سیاستگذاران تلاش می‌کنند که از هر ابزاری برای مقابله با معضل مزبور بهره گیرند. بر اساس مبانی نظری مربوط به اشتغال و بیکاری، سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی به دلیل ایجاد فرصت‌های شغلی گسترده در اقتصاد عوامل شناخته شده‌ای هستند. نقش و جایگاه توسعه بازرگانی خارجی بویژه صادرات نیز از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی مستقیم (در بخش خدمات) و غیرمستقیم (در بخش تولید) در ایجاد اشتغال در یک اقتصاد بر کسی پوشیده نیست.

پیشینه تحقیق

از جمله مطالعاتی که در داخل و خارج به بررسی روابط میان صادرات، رشد اقتصادی و اشتغال، سرمایه‌گذاری پرداخته‌اند، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

جعفری هرنیدی (۱۳۷۹) در مطالعه خود بر روی صادرات غیرنفتی و اشتغال به بررسی ارتباط بین صادرات غیرنفتی و اشتغال در ایران طی دوره زمانی ۱۳۷۶-۱۳۳۸ پرداخته است. نتایج نشان داد که رابطه مثبت و معنی داری بین صادرات غیرنفتی و اشتغال وجود دارد.

خلیلیان و فرهادی (۱۳۸۱) در مطالعه خود عوامل موثر بر عرضه صادرات محصولات کشاورزی را با استفاده از تحلیل سری‌های زمانی و تکنیک‌های همگرایی بررسی نموده‌اند. نتایج تجربی تحقیق نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی کشور، قیمت‌های نسبی صادرات و مصرف داخلی بر عرضه صادرات محصولات کشاورزی تاثیر معنی‌دار دارند.

خالدی و همکاران (۱۳۸۶) به بررسی رابطه رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات در بخش کشاورزی ایران با استفاده از مدل معادلات همزمان پرداختند. نتایج بیانگر تاثیر پذیری رشد اقتصادی بخش کشاورزی از اشتغال، موجودی سرمایه و بهره‌وری عوامل تولید، تاثیر پذیری اشتغال از موجودی سرمایه و صادرات بخش کشاورزی و همچنین تاثیر پذیری صادرات کشاورزی از رشد بخش کشاورزی، شاخص نسبی قیمت صادرات کشاورزی و سیاست‌های ارزی و حمایتی می‌باشد.

هیل و برون^۱ (۲۰۰۷) در مطالعه خود بر روی اثر رشد منطقه‌ای بر توسعه زمین‌های کشاورزی با استفاده از سیستم معادلات همزمان پرداخت. نتایج نشان داد که افزایش درآمد و ارزش زمین‌های کشاورزی یک ایالت منجر به افزایش ائتلاف زمین‌های کشاورزی ایالت همسایه می‌شود. در نتیجه سیاست‌های حمایت از زمین‌های کشاورزی تاثیر معنی‌داری بر توسعه زمین‌های کشاورزی نداشته است.

بنگا^۲ (۲۰۰۳) اثر سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته توسط شرکت‌های آمریکایی و ژاپنی را بر صادرات کشور هندوستان مورد سنجش قرار داد. کار تحقیقاتی وی بر اساس روش داده‌های تابلویی در دوره‌ی زمانی ۲۰۰۰ - ۱۹۹۴ صورت گرفت. نتایج آزمون وی نشان دهنده آن است که سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته توسط شرکت‌های ایالات متحده به طور مستقیم و غیرمستقیم همراه با متنوع ساختن صادرات این کشور موجب افزایش صادرات هندوستان شده است. در حالی که سرمایه خارجی ورودی توسط کشور ژاپن تاثیر معنی‌داری بر صادرات این کشور نداشته است.

آفریکانو و ماگال هاس^۳ (۲۰۰۵) در مقاله‌ای رابطه بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و جریان تجارت در کشور پرتغال را بررسی کردند. آنها به این نتیجه رسیدند که ذخیره ورود سرمایه گذاری خارجی اثر مثبتی بر تجارت دارد و آنها به نوعی مکمل یکدیگرند. آنها اثبات کردند که این اثر روی صادرات نسبت به واردات قوی‌تر است و این خود اثر مثبتی بر تراز تجاری این کشور می‌گذارد.

جونگ و مارشال^۴ (۱۹۸۵) مطالعه خود را با داده‌های سری زمانی ۳۷ کشور در حال توسعه در دوره زمانی

1. Hailu, Y., and Brown, C
2. Banga
3. Africano. A. P. and Magalhaes, M
4. Jung ,and Marshall

۸۱- ۱۹۵۰ انجام داده و برای بررسی علیت گرنجر استفاده نموده اند. نتایج مطالعه آنها از فرضیه رشد متکی به صادرات در فقط ۴ کشور اندونزی، مصر، کاستاریکا و اکوادور حمایت می‌کند.

روش تحقیق

در این مطالعه با استفاده از آمار سری زمانی ۹۴-۱۳۸۴ در حوزه بخش غیرنفتی و با کمک یک مجموعه معادلات (شامل سه معادله رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات بخش غیرنفتی)، در کنار شناسایی نوع روابط موجود در بین سه متغیر اشتغال، رشد اقتصادی و صادرات بخش غیرنفتی در استان خراسان جنوبی مورد بررسی قرار گرفته است. آمار و اطلاعات مورد نیاز از استانداری خراسان جنوبی و اداره گمرکات استان و ... جمع‌آوری شده است. برای برآورد مدل‌های اقتصادسنجی از نرم‌افزار ایویوز استفاده گردیده و به منظور اطمینان از نتایج حاصل از مدل‌های برآوردی، آزمون‌های اقتصادی مورد نیاز یعنی ایستایی، خودهمبستگی انجام شده است. معادلات رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات غیرنفتی به شکل زیر استخراج شده‌اند.

الف. معادله رشد اقتصادی

انتظار بر این است که علاوه بر سرمایه و نیروی کار و بهره‌وری عوامل تولید نیز می‌توانند بر مقدار تولید ناخالص داخلی به عنوان شاخصی از رشد اقتصادی موثر باشند:

$$GDP = AL^{a1}K^{a2}X^{a3}TFP^{a4}e^v \quad (1)$$

$$\ln GDP = \ln A + a1 \ln L + a2 \ln K + a3 \ln X + a4 \ln TFP + U1 \quad (2)$$

شاخص TFP از تقسیم ارزش افزوده بر شاخص مقداری کل عوامل تولید (QI) محاسبه می‌شود:

$$QI = L^a K^B \quad (3)$$

که در آن L تعداد شاغلین، K موجودی سرمایه و a و B به ترتیب کشش‌های تولید نیروی کار و موجودی سرمایه می‌باشند.

ب. معادله نیروی کار

بر اساس شیوه کلاین (جعفری هرندی، ۱۳۷۹)، اگر تولید کل و عامل سرمایه را بتوان از روابطی دیگر در مدل معین ساخت به سهولت می‌توان از طریق نرمالیزه کردن تابع تولید کاب داگلاس نسبت به نیروی کار، معادله نیروی کار را استخراج کرد. K متغیری برونزا بوده و GDP نیز از تابع مربوطه حاصل خواهد شد. به منظور

بررسی آثار صادرات، متغیر صادرات نیز در معادله مربوط به اشتغال قرار داده می‌شود.

$$\ln L = B_0 + B_1 \ln K + B_2 \ln GDP + B_3 \ln X + U_2 \quad (۴)$$

ج. معادله صادرات غیرنفتی

صادرات غیرنفتی استان خراسان جنوبی متأثر از عواملی نظیر تولید ناخالص داخلی، نرخ ارز است. برای نشان دادن این موضوع می‌توان از تابع نمایی ذیل استفاده کرد:

$$XNO = B \text{GDP}^{\theta_1} \text{Fern}^{\theta_2} e^v \quad (۵)$$

$$\theta_1, \theta_2 > 0 \quad \ln XNO = \theta_0 + \theta_1 \ln GDP + \theta_2 \ln \text{Fern} + U_3 \quad (۶)$$

GDP، تولید ناخالص داخلی، Fern، نرخ ارز می‌باشد.

در این مطالعه از روابط لگاریتمی به جای روابط خطی در معادلات استفاده شده است. از مزایای روابط لگاریتمی نسبت به روابط خطی یکی اینکه دسترسی به کششهای ثابت و متوسط متغیرهای توضیحی را آسان می‌سازد. دیگر اینکه اطلاعات و داده‌ها را موزون نموده و سهم خاصی از مشکلات ناشی از ناهمسانی واریانس‌ها و همخطی بین متغیرهای توضیحی را مرتفع می‌سازد. با در نظر گرفتن مطالب مزبور، مجموع معادلات مورد نظر برای بخش کشاورزی به صورت ذیل تعدیل خواهد شد:

$$\ln AGDP = \ln A + a_1 \ln L + a_2 \ln K + a_3 \ln X + a_4 \ln TFP + U_1$$

$$\ln L = B_0 + B_1 \ln K + B_2 \ln GDP + B_3 \ln X + U_2$$

$$\ln XNO = \theta_0 + \theta_1 \ln GDP + \theta_2 \ln \text{Fern} + U_3$$

A GDP: ارزش افزوده بخش غیرنفتی

L: میزان شاغلین

Xno: ارزش صادرات غیرنفتی

K: موجودی سرمایه

TFP: بهره‌وری کل عوامل تولید

Fern: نرخ ارز

برازش مدل

آزمون خود همبستگی: به منظور اطمینان از عدم وجود خودهمبستگی از شاخص دوربین واتسون (برای معادلات غیرعادی) و از H دوربین واتسون (برای معادلات اتو رگرسیو) استفاده شده است. در معادلات برآوردی

بر اساس این شاخص‌ها، خودهمبستگی وجود ندارد.

آزمون ایستایی: برررسی پایایی (ایستایی) متغیرهای مورد استفاده در معادلات بیانگر این است که برخی از این متغیرها در سطح، ایستا بوده و دیگر متغیرها با تفاضل یک یا دو ایستا می‌گردند.

جدول ۱. آزمون دیکی فولر تعمیم‌یافته برای تفاضل مرتبه اول متغیرهای مورد مطالعه

متغیر	وضعیت پایایی	پایایی در سطح ۵٪
LnGDP	I(1)	-۲/۷۵
LnEx no	I(1)	-۲/۷۴۱
Ln K	I(1)	-۲/۷۴۲
Ln TFP	I(1)	-۳/۶۱
Ln L	I(1)	-۳/۶۶
ln Fern	I(1)	-۲/۹۴۸

مأخذ: نتایج تحقیق

نتایج آزمون دیکی - فولر تعمیم‌یافته برای تفاضل مرتبه اول متغیرها نشانگر این است که کلیه متغیرها با یکبار تفاضل‌گیری پایا می‌باشد.

یافته‌های تحقیق

رشد اقتصادی استان خراسان جنوبی

وجود محصولات استراتژیک و دارای رتبه تولید در سطح کشور نظیر زعفران، زرشک، عناب، پنبه، ذخایر معدنی متنوع، گیاهان دارویی خاص، فرصت مناسبی را به منظور سرمایه‌گذاری در زمینه تولید، فرآوری و صادرات محصولات با ارزش افزوده بالا فراهم آورده است. همچنین توسعه زیرساخت‌های مرزی و دایر کردن رویه‌های تجاری به منظور استفاده از ظرفیت تجارت خارجی با افغانستان، از جمله مزیت‌های استان است که بهره‌برداری مناسب از آن به توسعه اقتصادی استان کمک می‌کند.

جدول ۲. عوامل موثر بر رشد اقتصادی

متغیر	ضریب	آماره آزمون t	سطح معناداری
C	-۴/۳۸	-۱۵/۰۴	۰,۰۰۰
ln labor	۴/۲۱	۶/۷۶	۰,۰۰۰
Ln TFP	۷/۹۷	۱۱/۶۶	۰,۰۰۰

۰/۰۰۰۱	-۶/۶۸	-۰/۴۷	Ln K
۰,۰۰۰	۰/۷۳۱	۰/۹۸۱	Ln export
		۰/۹۸	R2
		۰/۶۷	D.W

مأخذ: نتایج تحقیق

نتایج حاصل از برآورد معادله رشد اقتصادی (جدول ۲) نشان می‌دهد که از همه عوامل مورد نظر، از جمله نیروی کار، سرمایه، بهره‌وری عوامل تولید تاثیر معنی داری بر رشد اقتصادی استان خراسان جنوبی داشته است. اما متغیر موجودی سرمایه اگرچه تاثیر معنی داری بر رشد اقتصادی استان داشته است اما ضریب آن بصورت منفی وارد شده است. و نشان دهنده این است که از انجایی که استان خراسان جنوبی جدیدالتاسیس می‌باشد، میزان سرمایه و سرمایه گذاری برای رشد و پیشرفت استان محدود بوده است.

معادله نیروی کار

اشتغال، متغیری است که تابع عوامل اقتصادی و غیر اقتصادی متعددی است. از میان عوامل اقتصادی، نقش سرمایه گذاری، رشد اقتصادی و صادرات غیرنفتی می‌تواند موثر باشد.

جدول ۳. معادله نیروی کار

متغیر	ضریب	آماره آزمون t	سطح معناداری
C	-۳/۵۴	-۱۸/۲۷	۰,۰۰۰
Ln gdp	۴/۴۳	۴۰/۶۵	۰,۰۰۰
Ln K	-۲۱/۴۴	-۲۹/۵۹	۰,۰۰۰
Ln export	۲/۸۳	۴/۵۲	۰,۰۰۰
		۰/۹۸	R2
		۰/۷۴	D.W

مأخذ: نتایج تحقیق

بر اساس جدول ۳ و معادله نیروی کار، تمامی متغیرهای توضیحی تاثیر معنی دار و مثبتی بر رشد نیروی کار دارند به جز متغیر موجودی سرمایه بخش غیرنفتی که اگرچه از لحاظ آماری معنی دار است، اما ضریب آن بصورت منفی وارد شده و نشان دهنده محدودیت و کمبود سرمایه است که باعث افزایش بیکاری در بخش کشاورزی و غیرنفتی استان شده است.

معادله صادرات غیرنفتی

از جمله عواملی که در این تحقیق بر صادرات غیرنفتی تأثیر گذار است، میزان تولید ناخالص داخلی بخش غیرنفتی و نرخ ارز می‌باشد.

جدول ۴. معادله صادرات غیرنفتی

متغیر	ضریب	آماره آزمون t	سطح معناداری
C	۶/۰۲	۳/۸۶	۰,۰۰۰۲
Ln gdp	۰/۰۷	۱/۴۹	۰,۰۰۰
Ln Fern	-۲۰/۳۷	-۱/۳۶	۰,۱۷۶
R2	۷۵		
D.W	۰/۶۳		

مأخذ: نتایج تحقیق

بر اساس جدول ۴، متغیر تولید ناخالص داخلی تأثیر مثبت و معنی داری بر رشد صادرات غیرنفتی داشته است. همچنین رابطه منفی بین افزایش صادرات محصولات کشاورزی و کاهش نرخ ارز بوده که نشان دهنده این است که واردات کالاهای سرمایه‌ای نسبت به صادرات بخش کشاورزی از رشد نسبتاً بالایی برخوردار بوده است. در نتیجه هزینه واردات کالاهای سرمایه‌ای افزایش می‌یابد و سود سرمایه‌گذار در بخش کشاورزی کاهش می‌یابد. لذا سیاست‌های حمایتی از سرمایه‌گذار و صادرکننده بخش کشاورزی و اعطای اعتبارات با نرخ بهره کمتر می‌تواند به نفع تولیدکننده و صادرکنندگان و تقویت و توسعه بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که اشتغال، سرمایه و بهره‌وری عوامل تولید تأثیر مستقیمی بر رشد اقتصادی بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی دارد. برای رسیدن به اهداف بلندمدت در توسعه صادرات بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی با بررسی دقیق فرصتها و تهدیدهای پیش روی اقتصاد ایران در حوزه جهانی شدن می‌توان به رفع محدودیت‌ها و ضعف‌های موجود در زیرساخت‌های اقتصادی استان مرتبط با صادرات پرداخت و حوزه‌های مختلفی چون حمل و نقل، پایانه‌ها، بسته بندی، راه‌های ریلی، جاده‌ای هوایی مورد کالبد شکافی قرار گیرد تا ضعف‌ها و محدودیت‌ها شناخته شده و نسبت به رفع آنها اقدام شود. از سوی دیگر لازمه بازاریابی مناسب در بازارهای هدف علاوه بر بهره‌مندی از تبلیغات و بسته‌بندی اثرگذار، داشتن کالاها و محصولات رقابت‌پذیر در بازار جهانی است. میزان تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی بیشترین تأثیر را در افزایش

صادرات محصولات کشاورزی دارد. بنابراین، سیاست‌هایی که بتواند رشد اقتصادی و رشد بخش کشاورزی را تسریع بخشد، موجب بهبود ارزش صادرات محصولات کشاورزی خواهد شد. در این زمینه افزایش بهره‌وری عوامل تولید بخش کشاورزی و استفاده از ظرفیت‌های تولیدی این بخش می‌تواند میزان صادرات کشاورزی را بهبود دهد.

از جمله پیشنهادات این مطالعه شامل موارد زیر می‌باشد:

- ایجاد فرهنگ صادراتی برپایی عموم مردم که باید صادرات را به عنوان ارزش تلقی کنند و ایجاد این باور در مردم که دومین موتور محرکه رشد اقتصادی، و پیشرفت یک کشور، صادرات است. در این راستا رسانه‌های عمومی می‌تواند در ایجاد فرهنگ عمومی صادرات نقش آفرین باشند.
- اساسی‌ترین اقدام، رسیدگی بیشتر به وضعیت تولید محصولات است. بر این اساس، تنها از طریق سرمایه‌گذاری در امر تولید محصولات کشاورزی و متنوع کردن مقدار محصولات صادراتی می‌توان موجبات ارتقای توانمندی‌های صادرات غیرنفتی را در صحنه اقتصاد بین‌الملل فراهم آورد.
- صادرات محصولات کشاورزی تغییرات همسویی با تغییرات تولید ناخالص داخلی کشور دارد، بدین معنی که رشد اقتصادی در هر دوره می‌تواند با افزایش توانمندیها و امکانات اقتصادی کشور، زمینه افزایش صادرات محصولات کشاورزی را در استان فراهم نماید.
- با توجه به جدیدالتأسیس بودن استان خراسان جنوبی می‌توان با ایجاد شرایط مناسب و ثبات اقتصادی موجب کاهش ریسک، تشویق سرمایه‌گذاری و در نتیجه افزایش تولیدات و صادرات استان را فراهم آورد.
- استان خراسان جنوبی جزو استان‌هایی است که علیرغم دارا بودن قابلیت‌ها و پتانسیل‌های گوناگون و به رغم اجرای سیاست‌های توسعه‌ای مختلف، هنوز به سطح توسعه‌یافتگی در بسیاری از ابعاد به ویژه در زمینه اقتصادی نرسیده است؛ بنابراین سیاست‌های به کار گرفته شده یا سیاست‌هایی نادرست بوده یا آنچنان بلندپروازانه بوده‌اند که دستیابی به اهداف آنها با در نظر گرفتن شرایط استان مقدور نبوده است. هم‌چنین اثر بخشی و کارایی، الزامات برنامه‌های توسعه می‌باشند اثر بخشی ناظر به تحقق اهداف استراتژیک و کارایی تخصیص بهینه منابع برای این منظور می‌باشد. تخصیص بهینه منابع مهم‌ترین رویکرد مدیریت منابع کمیاب می‌باشد.

منابع و مأخذ

۱. جعفری هرندی، ز. (۱۳۷۹). صادرات غیر نفتی و اشتغال. پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۲. خالدی، ک.، اردستانی، م.، و طوسی، م. (۱۳۸۶). بررسی رابطه رشد اقتصادی، اشتغال و صادرات در بخش کشاورزی ایران: با تاکید بر سیاست‌های ارزی و تجاری. مجله اقتصاد و کشاورزی، شماره ۳ (۱)، صص ۱۱۱-۱۲۳.
۳. خلیلیان، ص.، و فرهادی، ع. (۱۳۸۱). بررسی عوامل موثر بر صادرات بخش کشاورزی ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۳۹ (۱۰)، صص ۷۱-۸۴.

منابع لاتین

1. Africano, A. P. and Magalhaes, M. (2005). FDI and Trade in Portugal: A Gravity Analysis. *FEB Working Paper*. pp 1-29.
2. Banga, R. (2003) The Export-Diversifying Impact of Japan and U.S Foreign Direct Investments in Indian Manufacturing Sector, Indian Council for Research on International Economic Relations. New delhi Working Papers, No, 110.
3. Jung, Woos, and Peyton Marshall. 1985. *Exports Growth and Causality in Developing Countries*. Journal of Development Economics, vol. 18, pp. 1-12
4. Hailu, Y., and Brown, C. 2007. Regional growth impacts on agricultural land development: A spatial model for three states. *Agricultural and resource economics review*, Vol. 36(1), PP: 149-163.